

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

Д. В. Задихайло, Т. І. Швидка

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В ОКРЕМИХ СЕКТОРАХ
ЕКОНОМІКИ
(у схемах і таблицях)**

Навчальний посібник

Харків
«Право»
2019

*Рекомендовано до друку на засіданні кафедри господарського права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 6 від 29 березня 2019 р.)*

Автори:

Д. В. Задихайло – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри господарського права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

Т. І. Швидка – кандидат юридичних наук, асистент кафедри господарського права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, адвокат

Задихайло Д. В.

3-15 Правове регулювання господарської діяльності в окремих секторах економіки (у схемах і таблицях) : навч. посіб. / Д. В. Задихайло, Т. І. Швидка. – Харків : Право, 2019. – 96 с.

ISBN 978-966-937-680-0

Навчальний посібник призначено для поглибленого вивчення питань господарського права, зокрема правового регулювання господарської діяльності в окремих секторах і галузях економіки. У ньому розкрито особливості функціонування господарської діяльності та законодавчого забезпечення таких сегментів ринку, як фармацевтична сфера, сфера капітального будівництва, ринок телекомунікацій, харчова промисловість, оборонно-промисловий комплекс та електроенергетична сфера. Усі положення систематизовано та стисло представлено у вигляді схем і таблиць.

Для студентів та аспірантів юридичних і економічних спеціальностей, підприємців, викладачів, а також науковців і практиків.

УДК 346(075.8)

ВСТУП

Господарське право сьогодні – це лабораторія відпрацювання ефективних правових форм взаємодії суб'єктів господарювання між собою, суб'єктів господарювання та інвесторів, суб'єктів господарювання та споживачів, у широкому сенсі – відносин між державою та бізнесом, між національною та світовою економікою в межах економічної кооперації суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності тощо.

У системі господарських відносин відбувається процес постійного поглиблення, спеціалізації та деталізації правового регулювання, а також розширення самої сфери – предмета господарського права, адже відбуваються процеси комерціалізації освіти, охорони здоров'я, спорту, космічних запусків тощо.

До зазначених аспектів розвитку господарського права слід віднести також і комплексну природу господарського права, яка порівняно із 3D-форматом у кінематографії об'єднує в собі водночас «три виміри зображення» – господарсько-виробничі, організаційно-господарські та внутрішньогосподарські відносини. Це означає об'єктивний сигнал процесу їх внутрішнього узгодження, гармонізації та акцентуації на суспільно прийнятних пріоритетах. Важливою особливістю господарсько-правового регулювання є необхідність законодавцю враховувати водночас і мікроекономічні, і макроекономічні ефекти від застосування тих чи інших засобів правового регулювання. Очевидно, що заходи мікроекономічної ефективності в макроекономічному масштабі можуть перетворюватись на економічні проблеми, але справедливим може бути і зворотне ствердження. Отже, від законодавця у сфері господарського права, від наукової спільноти затребувана особлива виваженість та мудрість.

Таким чином, особлива частина господарського права як науки, навчальної дисципліни і як галузі правового регулювання перебуває в процесі активного реструктурування та переосмислення.

Суттєвого значення в цьому процесі відіграють також державні та суспільні пріоритети щодо розвитку сфери господарювання, окремих її секторів, сегментів, галузей, видів виробництв і навіть окремих груп асоційованих підприємств.

Держава, як відомо, є обов'язковою складовою механізму функціонування сучасної ринкової економіки. Не завжди є можливість вичікувати результати еволюційного процесу розвитку національного економічного організму. Реальні суспільно-політичні та суспільно-економічні умови диктують імперативи прискореного розвитку із забезпеченням тих чи інших суспільних умов. Це імперативи розвитку і функціонування оборонно-промислового комплексу в умовах іноземної військової агресії, це проблеми економічної безпеки в умовах жорсткої конкурентної боротьби, що інколи набуває характеру технологічної гонитви, інвестиційного дефіциту тощо. Це тиск екологічних проблем, що нарастають та призводять до суттєвих змін у агропромисловому господарстві тощо. Разом з тим особливий інтерес у держави і суспільства викликають галузі, що пов'язані з інноваційним характером процесів виробництва і, що не менш важливо, – інноваційною продукцією, що забезпечує високу прибутковість, яка включає в себе так звану інноваційну ренту протягом років і навіть десятиліть, виходячи із строків охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності. Зрозуміло, що будь-яке суспільство зацікавлене у випереджаючих темпах розвитку саме таких виробництв.

Таким чином, на відміну від багатьох інших галузей права, предметом яких є певний тип суспільних відносин, у фокусі господарського права є власне господарська діяльність, яка розкривається через комплекс трьох синтетично пов'язаних типів відносин. Зазначені особливості господарського права саме і роблять його вищою математикою юриспруденції.

Очевидно, що усі нові сучасні галузі права і тим більше галузі законодавства будуть відтворювати комплексність характеру їх природи, адже ключовий мотив їх правової відокремленості є необхідність системного та всебічного урегулювання тієї чи іншої діяльності у різноманітних внутрішньосистемних та зовнішньосистемних відносинах.

У цьому сенсі і господарське право є обмеженим галузевими рамками, адже господарська діяльність це лише частина (хоча і головна) функціонування конгломерату відносин, що утворюють макросистему – економічну систему суспільства.

Разом з тим сьогодні відбувається активне створення в межах господарського права його Особливої частини, що складається з низки підгалузей, спеціальними об'єктами яких є господарська діяльність в окремих секторах, сегментах, галузях та видах виробництва. В кожній з них, незважаючи на різноманітні чинники, різноманітні комбінації приватних та публічних інтересів, по суті складаються особливі правові режими господарювання. Вони можуть бути визначені шляхом прийняття окремих законів України саме про спеціальний режим господарювання на підставі положень ст. 414 Господарського кодексу України. Але можуть і фактично скластися з урахуванням особливих вимог до організаційно-правових форм суб'єктів господарювання, особливих умов допуску їх до ринку та особливих вимог до конфігурації обсягу їх правосуб'єктності. Такі вимоги можуть стосуватися умов оборотоздатності об'єктів господарської діяльності (товарів та послуг), видів юридичних фактів виникнення, зміни та припинення господарських правовідносин.

Специфіка публічних інтересів щодо того чи іншого сегмента сфери господарювання на певному етапі призводить до виникнення державних суб'єктів організаційно-господарських повноважень зі спеціальною господарською компетенцією саме для здійснення спеціального організаційно-господарського впливу на визначений сегмент сфери господарювання.

Слід наголосити на тому, що Господарський кодекс України містить у своєму складі розд. VI «Особливості правового регулювання в окремих галузях господарювання», в якому у ст. 258 прямо зафіксовано, що особливості правового регулювання господарських відносин визначаються залежно від сфери суспільного виробництва, в якій складаються ці відносини, особливостей галузі господарювання, виду господарської діяльності, економічної форми результату господарської діяльності, простору, на якому складаються господарські відносини (внутрішньому чи зовнішньому ринку), особливостей суб'єктів, між якими виникають господарські відносини.

Для впливу з метою отримання суспільно бажаних результатів розвитку відповідного сегмента національної економіки держава розробляє або має розробляти відповідний напрям державної економічної політики. Як відомо, ст. 10 Господарського кодексу України містить перелік напрямів економічної політики, законодавча фіксація яких створює певні передумови для реалізації макроекономічного аспекту в господарсько-правових дослідженнях, та в господарсько-правовому регулюванні відносин у сфері господарювання. Безпосереднім чином зазначена навчальна дисципліна пов'язана саме із структурно-галузевою політикою держави. Слід, однак, зазначити, що галузева політика держави, механізм її реалізації включає в себе цілий комплекс засобів, що притаманні широкому колу інших напрямів економічної політики, зазначених у ст. 10 ГКУ – інвестиційної, зовнішньоекономічної, антимонопольно-конкурентної тощо, так і не зазначених у цій статті ГКУ, зокрема – інноваційної, антикризової, політики економічної безпеки тощо.

У цілому ж економічну політику держави, у свою чергу, можна визначити як спеціальну форму реалізації державою власної суверенної економічної влади та відповідних функцій, що організаційно інституціалізована як особливий тип та процес діяльності, який за своїм механізмом складається з формування та здійснення офіційно затвердженого алгоритму застосування правових засобів державного впливу на зміст, структуру та динаміку внутрішньо- та зовнішньоекономічних відносин, на макроекономічні властивості ринкової рівноваги, шляхом відповідної корекції змісту правового господарського порядку, з метою досягнення програмно визначених кількісних та якісних властивостей функціонування національної економічної системи, забезпечення економічного народовладдя та суверенітету України.

Водночас, ураховуючи те, що згідно зі ст. 1 Конституції України українська держава визнана як правова, а відповідно до ч. 2 ст. 19 Основного Закону – органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Усі положення, засоби, механізми, що напрацьовані в межах економічної політики, мають бути трансформовані у положення господарсько-правової та законодавчої політики держави і, у свою чергу, бути реалізованими в змісті джерел господарсько-правового регулювання.

Господарсько-правова політика держави є складовою її правової політики і має на меті ефективну реалізацію цілей та завдань державної економічної політики через здійснення прямого впливу на нормотворчі та правозастосовчі процеси у сфері господарювання шляхом інкорпорації до змісту господарського законодавства необхідних і достатніх для цього господарсько-правових засобів, форм та механізмів регулювання господарських відносин.

Необхідно відрізнити етапи формування та реалізації господарсько-правової політики. Формування такої політики залежить від загальної спрямованості державної правової політики у разі, якщо вона офіційно оприлюднена, а також детермінована змістом державної економічної політики взагалі та зокрема окремих її напрямів, що перелічені у змісті ст. 10 Господарського кодексу України (структурно-галузева, інвестиційна, зовнішньоекономічна тощо), положеннями Основного Закону України, що фіксують засади економічної системи України та узгодженими концептуальними позиціями в науковій господарсько-правовій доктрині, що має, у свою чергу, об'єднати усі зазначені чинники в єдину інтегративну концептуальну позицію держави щодо змісту, структури та розвитку відносин національного правового господарського порядку.

За своєю структурою господарсько-правова політика є відповідною насамперед структурі економічної політики держави, де необхідно виділяти такі її напрями, як господарсько-правова політика в інвестиційній сфері, в зовнішньоекономічній сфері, в окремих галузях та секторах національної економіки тощо. Разом з тим об'єктами господарсько-правової політики є також корпоративні відносини, відносини неплатоспроможності та банкрутства, процеси інноватизації, екологізації, діджиталізації у сфері господарювання тощо, моделі чинного правового регулювання яких або не створені взагалі, або є чинними, однак втратили ефективність, або супроводжуються на практиці стійким створенням відповідних правових конфліктів.

Принциповими аспектами господарсько-правової політики можна назвати такі її змістовні та аксіологічні особливості, як відповідність:

- загальним засадам ринкової економіки;
- цінностям стратегії сталого економічного розвитку;
- інтеграції національної економіки до світової господарської системи;
- пріоритету національної економічної безпеки;
- ефективній моделі розподілу та балансування різних видів економічної влади в національній економічній системі з метою забезпечення в Україні економічного народовладдя;
- пріоритетного розвитку процесів інноватизації національної економіки.

Відповідно до цього інструментами господарсько-правової політики можна вважати, зокрема, визначення принципів господарського права, особливостей правового положення учасників господарських правовідносин, їх організаційно-правових форм та змісту господарської компетенції, юридичних фактів виникнення, зміни та припинення господарських правовідносин, засобів організаційно-господарського впливу на господарську діяльність, правових режимів обігу об'єктів господарських правовідносин, спеціальних правових режимів господарювання тощо.

Реалізаційний етап господарсько-правової політики держави відбувається у формі здійснення нею власної законодавчої політики в сфері господарювання, а саме через створення та запровадження алгоритму безпосередніх нормотворчих підходів та пропозицій до

трансформації топографії джерел господарського законодавства, необхідності їх систематизації (кодифікації), інкорпорації до нього декларативних положень щодо спрямування та цілей законодавчого регулювання, уніфікації термінологічної бази, особливостей законодавчої техніки, що застосовується.

Законодавча політика держави в сфері господарювання в її змістовному сенсі базується і природно включає в себе насамперед положення господарсько-правової політики, але у формі предметних нормотворчих пропозицій.

Формування та реалізація політики держави в цілому і, зокрема, господарсько-правової, як особливого виду діяльності держави та громадянського суспільства, потребує інструментально-інституційного підходу держави до її функціонування як окремої постійної складової в діяльності державного апарату, доповненого широкою мережею наукових закладів та експертного середовища тощо. При цьому принципово важливого значення набуває конкурентність відносин у процесі створення суспільно затребуваних наукових правових розробок та їх фінансування як цивільно-правових зобов'язань у формі відповідних договорів щодо надання певних послуг.

Завершуючи питання феноменології економічної та господарсько-правової політики держави, слід зазначити таку прикру обставину. В умовах олігархічного характеру структуризації прав на економічні активи саме олігархічні холдингові об'єднання підприємств і розвиваються за власною, свідомо розробленою стратегією. Що важливо, інструментально це стратегія, як правило, і забезпечена відповідною корпоративною господарсько-правовою політикою з розробкою і просуванням відповідних законопроектів. З боку держави інституціоналізація відповідної нормотворчої діяльності часто має стихійний або формальний характер.

Тому формування суспільного інституту формування та реалізації економічної та господарсько-правової політики це питання, що знаходиться на стадії обговорення порядку денного.

Однак, повертаючись до проблеми правового механізму функціонування господарської діяльності в окремих галузях, секторах, видах виробництва, слід виходити із таких обов'язкових та факультативних його елементів. По-перше, через суспільно-політичне усвідомлення особливостей балансу публічних та приватних інтересів в окремому сегменті сфери господарювання має формуватися спеціально для нього економічна політика держави. Зазначена політика має трансформуватися у господарсько-правову галузеву політику із визначенням засобів та механізмів господарсько-правового впливу на відповідні відносини, а також містити в собі алгоритм законодавчих перетворень щодо чинного господарсько-правового забезпечення.

По-друге, враховуючи суспільно-економічну актуальність зазначеного сегмента сфери господарювання, держава може, а часто і повинна розробити та прийняти Державну програму його економічного розвитку, яка є юридичним документом, що зобов'язує органи держави – суб'єкти організаційно-господарських повноважень формувати відповідне інституційне та нормативно-правове поле.

По-третє, цілком логічною є трансформація господарсько-правової законодавчої політики держави у створення спеціального галузевого закону України. Такими є, наприклад, Закон України «Про ринок електричної енергії», Закон України «Про телекомунікації», Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», Закон України «Про лікарські засоби» тощо. В такому законі, як правило, комплексно враховуються усі господарсько-правові особливості функціонування та розвитку даного сегмента національної політики. До певної міри такий закон можна вважати підгалузевою кодифікацією в господарському законодавстві, за умови її змістовного підпорядкування Господарському кодексу України.

По-четверте, як правило, специфіка суспільних інтересів щодо того чи іншого сегмента сфери господарювання вимагає створення та функціонування спеціального суб'єкта орга-

нізаційно-господарських повноважень, що був би політично відповідальним за стан економічної активності та реалізацію завдань відповідної державної програми.

По-п'яте, реалізація господарсько-правової політики держави у визначеному сегменті національної економіки вимагає чіткої визначеності із господарсько-правовими засобами стимулюючого та рестрикційного характеру щодо відповідних господарських правовідносин. Важливим у даному контексті є зміст Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання», що фіксує перелік відповідних засобів та умови їх застосування.

Нарешті, найбільш важливим за своїм значенням є створення цілісного, системного механізму організаційно-господарського впливу держави на відповідну сферу господарювання, що органічно об'єднав би усі зазначені елементи.

Залежно від особливостей функціонування відповідного сегмента національної економіки та завдань держави щодо його розвитку, зазначений вище господарсько-правовий механізм додатково може включати в себе такі факультативні елементи, як запровадження саморегулювальної організації суб'єктів господарювання даної галузі як для спільного вирішення актуальних питань розвитку, так і для представництва інтересів виробників в органах виконавчої та законодавчої державної влади. На певному етапі розвитку такої саморегулювальної організації державою, як відомо з практики іноземних країн, можуть бути делеговані ті чи інші регуляторні повноваження.

Важливим, але дуже ефективним факультативним елементом має бути запровадження у практику сфери господарювання відносин державно-приватного партнерства. Закон України «Про державно-приватне партнерство» не є технічно досконалим документом, що гальмує його застосування, але перспектива встановлення прямих зобов'язальних відносин між державою та суб'єктом господарювання містить у собі потужний потенціал розвитку.

До факультативних елементів слід віднести і такий масштабний захід, як введення в галузь спеціального режиму господарювання. Господарсько-правова політика щодо таких режимів, особливо стосовно інвестиційної та інноваційної діяльності, зробила низку карколомних зигзагів, але все ще залишає в собі значний потенціал стимулюючого впливу з боку держави.

Як окремий факультативний елемент можна розглянути і такий радикальний захід, як введення державної монополії на ту чи іншу галузь сфери господарювання, вид господарської діяльності.

У цілому ж зазначимо, що проблема ефективного організаційно-господарського впливу на сферу господарювання залишається найактуальнішою проблемою розвитку господарського права та державного менеджменту.

В українських умовах гасла щодо усунення держави із сфери господарювання можна оцінювати як підступні, безвідповідальні, а часом і ворожі. Отже, вивчення даної проблеми має стати стимулом до оволодіння господарським правом України.

Правове забезпечення господарювання в фармацевтичній сфері

Фармацевтична галузь посідає значне місце в економіці України, оскільки є важливим сегментом національного ринку. Фармацевтичний ринок входить у п'ятірку найбільш прибуткових галузей світового господарського комплексу.

Питанням дослідження тенденцій, стану та проблемам вітчизняної фармацевтичної галузі нині приділяється чимало уваги в науковій спільноті. У публікаціях здебільшого розглядаються проблеми впливу зовнішніх умов, в яких функціонують фармацевтичні підприємства, на їх конкурентоспроможність, а також специфічні галузеві особливості. Цим питанням присвячені роботи Г. В. Костюк, К. А. Файзулаєвої, Г. І. Фролової, В. Ю. Фролової, Г. В. Чернової, В. Пашкова та інших науковців.

Сучасний фармацевтичний ринок України включає виробництво лікарських засобів, дієтичних добавок, лікувальної косметики та виробів медичного призначення, оптових і роздрібних продажів продукції через аптечні мережі, спеціалізовані продажі та дистрибуцію.

Україна перебуває в залежності від зарубіжних виробників лікарських медпрепаратів, до яких відносяться США, Японія, Франція, Німеччина, Великобританія, Італія, Швейцарія, Іспанія, Нідерланди, на 70% і не забезпечує потреб населення як самостійної держави в лікарських засобах. Структура українського ринку значно відрізняється від ринків розвинутих країн в бік переважання «брендованих генериків», в основному закордонного виробництва.

Для того, щоб розвивалась ринкова економіка та збалансовано функціонував реальний фармацевтичний ринок, мають бути відтворені передумови повноцінної конкуренції, випробувані світовою практикою та проведення *дівшої, виваженої та комплексної реформи у сфері охорони здоров'я для забезпечення цінових доступності лікування, зокрема, необхідно бути забезпечено:*

- Створення конкурентного середовища на ринках медичних послуг, боротьба з олігополізацією на «фарма» ринку

- Забезпечення рівних умов всім суб'єктам господарювання для здійснення господарської діяльності

- Створення системи якісного та ефективного управління у сфері охорони здоров'я

- Створення системи доступу до реальної інформації про ринок і його суб'єктів

Особливістю «фарм» ринка є те, що на цьому ринку завжди будуть покупці. Люди піклувалися, піклуються і будуть піклуватися про своє здоров'я. Однак є умови, які вимагають більш ретельного розгляду.

В Україні, незважаючи на потужне внутрішнє виробництво ліків, **асортимент** на фармацевтичному ринку доволі **низький**.

По-перше, в Україні зареєстровано трохи менш як десять тисяч готових лікарських засобів, що на **63% менше**, ніж, наприклад, у Франції.

По-друге, з 1264 молекул, які містяться в Британському національному формулярі лікарських засобів, визнаному стандартом для фармакології, зокрема і у ВООЗ, **32% немає** в Україні.

По-третє, на роздрібному ринку України немає багатьох лікарських засобів, діюча речовина яких зазначена в Національному переліку основних лікарських засобів. Так, із 50 найменувань вибраних для дослідження найважливіших ліків, що провів Державний експертний центр за підтримки ВООЗ у 2015 році, **23 не було** у продажу у більшості аптек.

Якщо проаналізувати «фарма» ринок стосовно виробників лікарських засобів, то ситуація наступна.

У групі провідних вітчизняних виробників лікарських засобів знаходяться ВАТ «Фармак», ЗАТ ФФ «Дарниця», Корпорація «Артеріум», АТ «Київський вітамінний завод», ТОВ ФК «Здоров'я», ЗАТ НВЦ «Борщагівський ХФЗ», Кожен із цих гігантів фарміндустрії займає близько **10% ринку вітчизняних лікарських засобів**. Також існують більше сотні дрібних підприємств, що випускають лише по 1-2 лікарських засобів, найпростіших у виробництві і дешевих: йод, зеленка, перекис водню.

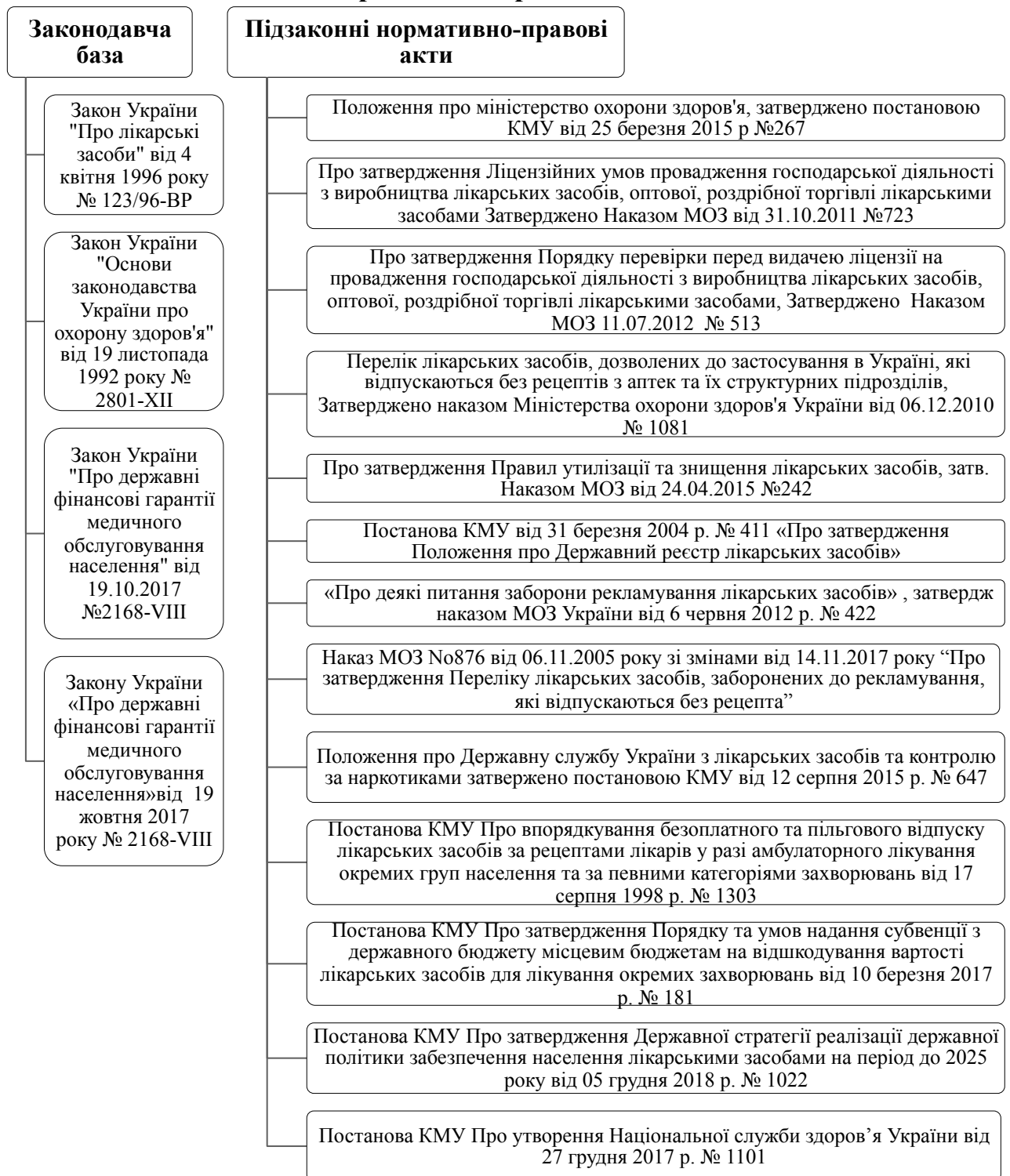
Сьогодні на ринку з зареєстрованих лікарських засобів 32% – препарати українського виробництва, решта – іноземного. У фінансовому вираженні приблизно 60% ринку займають імпорتنі препарати, 40% – вітчизняні. В упаковках навпаки: українські препарати – 68%, імпорتنі – 32%.

Отож, як ми бачимо не все так чудово на українському фармацевтичному ринку. Хоча гравцями на ринку лікарських засобів в Україні є велика кількість як імпортних, так і вітчизняних компаній, і в аптеках продається безліч різних ліків, на перший погляд пересічному громадянину видається, що фармацевтичний ринок в Україні є висококонкурентним, а ціни на ліки, відповідно, хоч і високими, але такими, що відповідають їхній якості. Окрім того, держава обмежує націнки на ліки, що мало б гарантувати їхню мінімально можливу ціну. Однак це лише видимість і ретельний аналіз засвідчує, що асортимент на «фарма» ринку в Україні є значно вужчим, ніж в інших країнах, а ціни, особливо на імпортні ліки, значно вищі, попри обмеження націнки, і що зниження регуляторного тиску держави зробить ринок конкурентнішим.

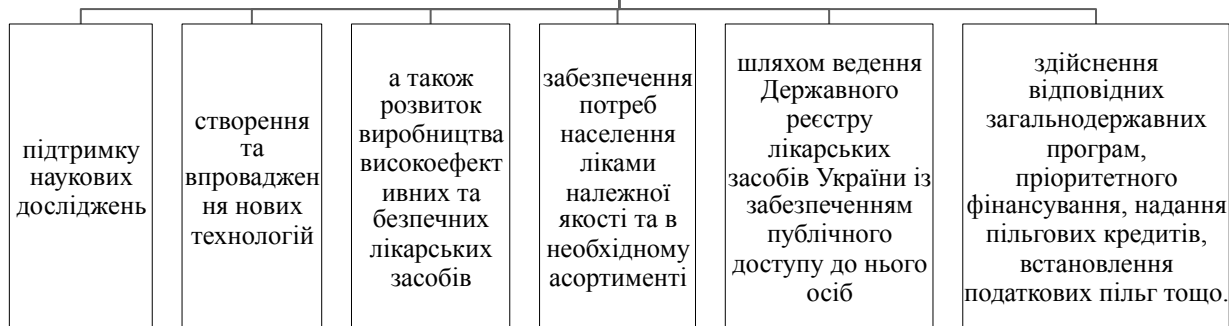
Тобто, для покращення конкурентного становища на «фарма» ринку доцільно провести дерегуляцію обігу фармацевтичної продукції. З одного боку, держава регулює фармацевтичний ринок прискіпливіше для гарантування належної якості лікарських засобів та їх доступності для широких верств населення. З другого, дерегуляція, якщо вона потрібна, підвищить конкуренцію на фармацевтичному ринку, що забезпечить найширший можливий асортимент ліків та найнижчу ціну для населення без компромісу в якості товару. Це, в свою чергу, забезпечить краще здоров'я населення, вищу якість життя й добробут громадян України, більшу продуктивність робочої сили для економіки загалом.

Найпотужнішими гравцями на українському ринку є ВАТ «Фармак», ЗАТ ФФ «Дарниця», Корпорація «Артеріум», АТ «Київський вітамінний завод», ТОВ ФК «Здоров'я», ЗАТ НВЦ «Боршагівський ХФЗ». Кожен із цих гігантів фарміндустрії займає близько 10% ринку вітчизняних лікарських засобів.

Нормативно-правова база

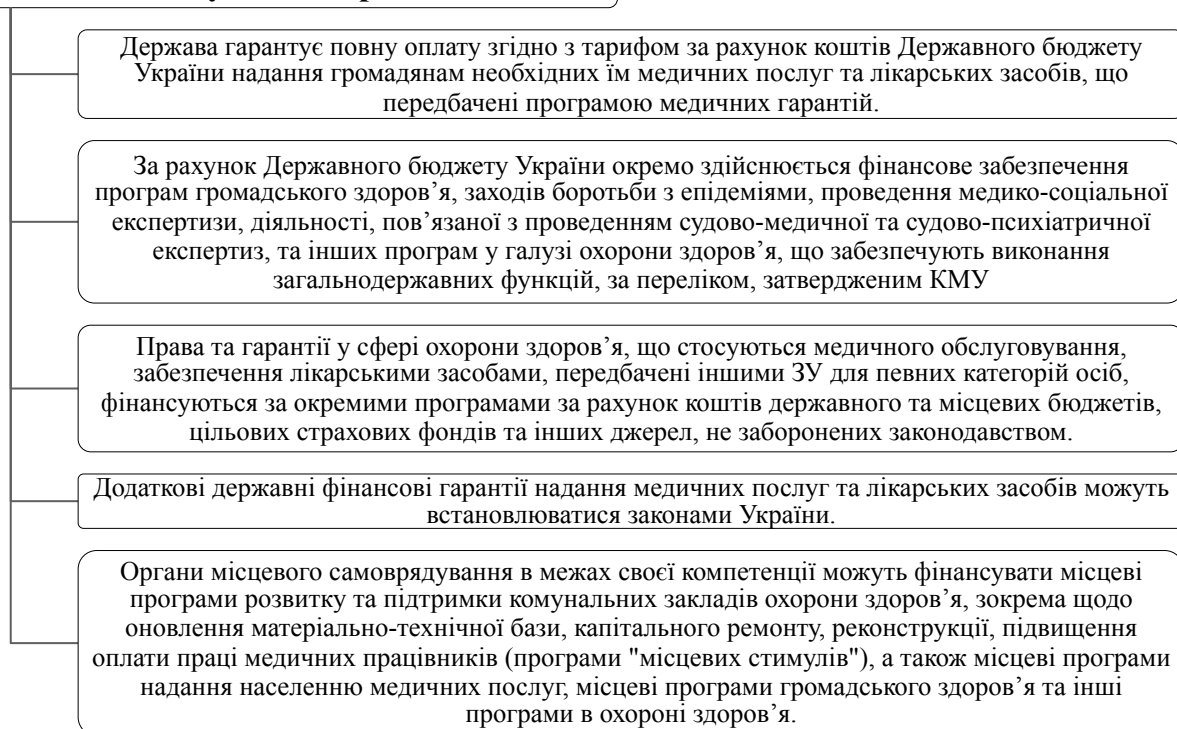

Державна політика у сфері створення, виробництва, контролю якості та реалізації лікарських засобів спрямовується на

З метою реалізації права громадян України на охорону здоров'я держава забезпечує доступність найнеобхідніших лікарських засобів, захист громадян у разі заподіяння шкоди їх здоров'ю внаслідок застосування лікарських засобів за медичним призначенням, а також встановлює пільги і гарантії окремим групам населення та категоріям громадян щодо забезпечення їх лікарськими засобами в разі захворювання

Державні фінансові гарантії надання медичних послуг та лікарських засобів

Програма медичних гарантій

У межах програми медичних гарантій держава гарантує громадянам, іноземцям, особам без громадянства, які постійно проживають на території України, та особам, яких визнано біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, повну оплату за рахунок коштів Державного бюджету України необхідних їм медичних послуг та лікарських засобів, пов'язаних з наданням:

